

KENT MEYDANLARININ ÖNEMİ VE DEĞİŞEN İŞLEVI

(Importance of City Squares and Their Changing Function)

Kaan AKMAN¹

Makale Geliş Tarihi:04.04.2019

Makale Kabul Tarihi:26.03.2020

“Şehrin sembolik bir boyutu vardır. Anıtlar, meydanlar, boşluklar, geniş caddeler evreni, dünyayı, toplumu ya da basitçe devleti simgeler.” (Lefebvre, 2016: 82).

ÖZET

Kentsel yaşamda bireyler tarafından en yaygın kullanılan alanlardan biri kent meydanlarıdır. Meydanlar, tarih boyunca gerek kentsel siyaset gerekse ulusal siyaset açısından oldukça önemli mekânlar olmuştur. Kentte yaşayan bireylerin ortak kullanım alanı olmasının yanında meydanların sosyal, siyasal ve ekonomik işlevleri de bulunmaktadır. Siyasi iktidarın topluma, toplumun da siyasi iktidara mesajını ilettiği iletişim alanı olan meydanlar, politik bir yapıya sahiptir.

Meydanların siyaset ile olan ilişkisi başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülkede geçmişte oldukça güçlü iken, bugün kent meydanlarının siyasal işlevi geri planda kalmış durumdadır. Kent meydanları, alışveriş merkezleri arasında kalan ve böylece siyasal işlevlerinden uzaklaşan mekânlar haline gelmektedir.

Makalenin temel araştırma sorusu, kent meydanlarının kentlerin yapısında önemli değişimlere neden olan gelişmelerden nasıl etkilendiğinin incelenmesidir. Bu kapsamda öncelikle kent meydanlarının kentlerdeki konumlanması ve işlevleri ele alınacak; meydanların tarihsel süreç içerisinde üstlendiği roller tartışılacaktır. Sonrasında kent meydanlarının işlevlerinin neo-liberal politikaların şekillendirdiği kentlerde nasıl değiştiği açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kent, Kamusal Alan, Mekân, Meydan, Siyaset*

ABSTRACT

One of the most widely used areas by individuals in urban life is urban squares. The squares have been very important spaces both in terms of urban politics and national politics throughout history. In addition to serving as a public space for collective use by citizens, urban squares have social, political and economic functions. The squares, which are a field of communication in which political power conveys its message to society and society to political power, have a political structure.

While the relations of the squares with politics have been quite strong in many countries in the past, especially in the European countries, the political function of the city squares has remained secondary. City squares become dysfunctional spaces that remain between shopping malls and thus move away from their political function.

The main research question of the paper is the study of how urban squares are affected by developments that cause significant changes in the structure of cities. In this context, the positioning and functions of the city squares in the cities will be discussed and the roles of the squares in the historical process will be discussed. It will then be explained how the functions of urban squares have changed in cities shaped by neo-liberal policies.

Keywords: *City, Public Space, Space, Square, Politics*

¹ Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, e-mail: kaanakman94@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9239-7866>

GİRİŞ

Mekân, “insanın insanla, insanın nesneyle ve nesnenin nesneyle olan aralıklarının, uzaklıklarının ve ilişkilerinin üç boyutlu bir anlatımı” şeklinde tanımlanmaktadır (Erdönmez ve Akın, 2005: 69). Kent meydanları tarih boyunca kentsel yaşamda kent sakinleri tarafından yaygın kullanılan mekânlardan biridir. Dönemsel olarak farklı işlevlere sahip olan meydanlar birçok bilimsel disiplin tarafından incelenmiştir. Meydanlar, kentsel mekânın bir parçası olması dolayısıyla kentteki işlevleriyle ve kentin kimliğini yansıtacak yapıtları içermesi nedeniyle tasarımları açısından incelenmektedir. Meydanların estetik biçimi ve tasarlanmasına ilişkin araştırmalar mimarlık alanının konusudur. Diğer yandan kamusal bir alan olan meydanların kentsel ve ulusal siyaset için önemi siyaset bilimi ve kentleşme disiplinleri tarafından ele alınmaktadır.

Meydanlar siyasal, ekonomik veya sosyal nedenlerle insanların bir araya geldiği mekânlardır. Kente aidiyet duygusunun kazanıldığı, yurttaşlık bilincinin geliştirildiği mekânlar olan meydanlar, gerek Antik Yunan’da gerekse Avrupa’da kentsel siyasetin etkin bir şekilde hayata geçirildiği alanlardır. Meydanlar, siyasal iktidarlar tarafından her dönem denetim ve gözetim altında tutulmak istenmiştir. Bu durum meydanların etki gücünü yansıtmaması bakımından oldukça önemlidir.

Tarihsel süreç içerisinde kent meydanları *agora*, *forum*, *campo*, *piazza* gibi değişik isimlerle anılmıştır. Paris’de *Place de la Concorde*, Rusya’da *Kızıl Meydan*, İngiltere’de *Trafalgar Meydanı*, Mısır’da *Tahrir Meydanı* ve İstanbul’da *Taksim Meydanı* gibi meydanlar önemli toplumsal hareketlerin mekânı olma ününe sahiptir. Bu nedenle birçok ülkede meydanlar simge haline gelmiştir. Tarihin farklı dönemlerinde çeşitli amaçlar için kullanılan meydanların en etkin kullanımı Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu dönemlerinde olmuştur. Ortaçağ, Sanayi Devrimi, kapitalizm, modernizm ve küreselleşme dönemlerinde kent meydanlarının işlevlerinde ve fiziksel olarak yapılarında değişimler yaşanmıştır.

Günümüzde özellikle az gelişmiş ülkelerdeki kentleşme sürecinde kentsel nüfusun artması ile birlikte kentlerde düzensiz yapılaşma, yoksulluk, gürültü ve çevre kirliliği gibi birçok sorun ortaya çıkmaktadır. Bu gelişmelerden kentsel mekânın bir parçası olan kent meydanları da doğrudan etkilenmektedir. Meydanlar günümüz kentlerinde artık miting, belli tarihlerde anma programları gibi amaçlar dışında kullanılmamaktadır.

Kent meydanlarının işlevlerinde meydana gelen dönüşümleri tek bir değişkenle açıklamamak mümkün değildir. Sanayi Devrimi sonrası teknolojinin hızla kent yaşamına girmesi, modernizm ile birlikte planlı ve bütünsel bir kent tasarımının savunulması, post-modernizm tektipliliği reddeden düşüncesi, demokrasi araçlarının artması ile birlikte siyasal katılım çeşitlenmesi, küreselleşme süreci ile birlikte yönetsel ve toplumsal yapıda yeni yaklaşımların ortaya çıkması, kent meydanlarının biçimsel ve işlevsel özelliklerindeki değişimlerin nedenleri arasında yer almaktadır. Makalede, günümüz kentlerini yakından etkileyen bu akımların özelliklerinden hareketle kent meydanlarının değişen işlevleri ele alınacaktır.

1.Meydanların Temel İşlevleri ve Kent İçin Önemi

Kent mekânları, halkın rahatlıkla ulaşabildiği yapılaşmış ya da doğal olan her türlü çevreyi içermektedir. Caddeler, meydanlar, yollar, halkın kısıtlanmadan girebildiği yerler kentsel mekân olarak tanımlanmaktadır (İnceoğlu ve Aytuğ, 2009: 133-134). Bir kentin demokrasi açısından en önemli mekânı ise kamusal alanlardır. Kamusal alan meydanlara, sokaklara, parklara ve bunları çevreleyen binalara kadar uzanmakta ve kentlerin önemli parçalarını oluşturmaktadır. Bu sebeple kamusal alanın özellikle de meydanların ve sokakların kalitesi bir kentin kimliğini oluşturmada önemli role sahiptir (Erdönmez, 2014: 18). Kent mekânları arasında yer alan meydan, Ruşen Keleş tarafından “önemli yapıların çevresinde ya da yakınında genellikle taşıt dolaşımına açık tutulmayan, herkesin oturup dinlenmesine elverişli duruma getirilmiş, dileyenlerin, gereğinde siyasal toplantı yapabilecekleri genişçe düzlük” şeklinde tanımlanmıştır (Keleş, 1989).

Kentli olmanın getirmiş olduğu özellikler kentsel alanları kullanma açısından bireyde çeşitli değişimler ortaya çıkarmaktadır. Mekanların pragmatik ihtiyaçlar doğrultusunda kullanılması ve bu kullanımın formal kurallara bağlı olması bireylerin kentleşme sürecinde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda kamusal alanlar kentli birey için temel gündelik gereksinimlerinin talep edileceği mekânlar haline gelmektedir.

Kamusal alanı oluşturan kentsel mekânlar arasında sokaklar ve meydanlar önemli yere sahiptir. Meydan, Mimarlık Sözlüğü’nde “insanı çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde insanların eylemlerini sürdürmesine elverişli olan boşluk” olarak tanımlanmıştır. Meydanlar, kentte kattığı değer ve sağladığı özgünlükle kentin vazgeçilmez mekânıdır (Aykılıç, 2015: 8). Sokaklar ise meydanların çevresinin dolmasıyla ortaya çıkan, kentin genişleme gereksiniminin bir sonucudur. Sokaklar kolektif kimliklerin oluştuğu ve dayanışmanın ortaya çıktığı, bireylerin yakın çevreden tanımadıkları kişilere doğru genişleyen bir ortama sahiptir (Tarlak, 2014: 45).

Sözlük anlamı olarak meydan halkın toplandığı, çoğu binalarla çevrili, açık ve geniş yerdir. En geniş anlamı ile meydan, boşluk demektir. Meydanı, İngilizce *Square*, Almanca *Platz*, İtalyanca *Piazza*, Yunanca *Agora* ve Latince *Forum* sözcükleri karşılamaktadır. Meydanlar, farklı fiziksel özelliklere sahip olabilmektedir. Bazen tek bir dini yapı çevresinde gelişebilen meydanlarda bir su ögesi, ağaç ya da ağaç grupları bulunabilir. Bu alanlar aynı zamanda pazar yeri, devlet elçilerinin halka duyuru yaptığı yerler, Ortaçağ Avrupa’sında olduğu gibi mahkeme kararlarının infaz alanları olabilmektedir (Aslan, 2014: 20).

Meydanlar çeşitli formları açısından Zucker tarafından 5’e ayrılmıştır. Bunlardan ilki belirgin geometrik forma sahip olan etrafında mimari yapıların tekrar ettiği kapalı meydanlardır. İkinci olarak tek bir yapıya veya bir yapı topluluğuna yönelmiş olan egemen meydanlar bulunmaktadır. Bir diğeri ise tek merkez etrafında oluşmuş çekirdek meydanlar ve estetik açıdan birbirleriyle ilişkili meydanların bir araya gelerek oluşturdukları gruplandırılmış meydanlardır. Zucker’in ayrımında son olarak sınırları, formu ve şekli olmayan biçimsiz meydanlar yer almaktadır (Akt: Şavlı ve Yılmaz, 2013: 138).

Kullanım amaçları doğrultusunda farklı biçim ve boyutlarda olabilen meydanlar, çoğu zaman kilise önü, cami avlusu, hükümet meydanı ya da iş merkezi gibi yerleşme içinde bir güç odağının yanında konumlanmıştır. Meydanlar aynı zamanda geometrik biçimlenişleri ile hâkim

olan gücün etkisini vurgulamaktadır (Şavlı ve Yılmaz, 2013: 139). Günümüzde ise artık yurttaşlar kent sorunlarını tartışmak, suçluları cezalandırmak ya da mal değişimi yapmak gibi çeşitli nedenlerle meydanlarda toplanmamaktadır. Bu nedenle meydanlar geçmişteki kullanım anlamlarını ve amaçlarını kısmen yitirmiştir.

Netice itibarıyla meydanlar her türlü toplumsal, kültürel, ekonomik etkinliğin gerçekleştirildiği, herhangi bir saat sınırı olmaksızın içerisinde bulunulabilen, herkesin kullanımına açık kamusal alanlardır. Ticaret ve sosyalleşmenin yanında kent meydanları, kentlilik bilincine ulaşmada ve kent hakkına sahip çıkmada etkin rol oynamaktadır. Kent yapısı içerisinde önemli bir yer oluşturan meydanlar, sosyalleşme ve bir arada olabilmek fırsatı verdiği için toplumun demokratikleşmesine katkı sağlamaktadır.

1.1. Türkiye’de Kent Meydanlarının Gelişimi

Türkiye açısından meydanların gelişimi incelendiğinde Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne bir meydan yapısının kaldığı söylemek mümkün değildir. Bu durumun temel nedeni Osmanlı yönetsel ve toplumsal yapısının kent meydanını oluşturacak özellikler taşıyamasıdır. Çünkü Osmanlı şehrinin ana ögesi camidir. Bu nedenle toplumsal yaşam cami etrafında yoğunluk kazanmış, ayrı bir toplanma alanına ihtiyaç duyulmamıştır. Diğer yandan Osmanlı şehrinde bedesten, pazar yeri, uzun çarşı gibi mekânlar temel ekonomik faaliyetlerin gerçekleştiği alanlar olmasının yanında önemli kamusal mekânlardır. Bu nedenle meydanların taşıdığı sosyal ve siyasal işlevler Osmanlı toplumsal yapısında cami, bedesten gibi mekânlarda karşılık bulmuştur (Aslan, 2014: 63).

Osmanlı şehirlerinin oluşumunda iki ana öge yer almaktadır. Bunlardan ilki halkın barınma ve bir arada yaşama ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkan mahallelerdir. Şehrin diğer ana bölümü ise esnafın, gelen kervanların indiği hanların yer aldığı ve günlük alışverişin gerçekleştiği çarşılardır (İnalçık ve Arı, 2005: 39). Alada, Osmanlı şehrinin temel özelliğini şu şekilde belirtmektedir:

Osmanlı şehri, gelişkin örnekleri olan Bursa, Edirne, İstanbul’da mekânsal olarak abidevi imaret sistemleri ile adeta çok merkezli şehir yapıları arz etmesine karşın genel olarak saray ya da diğer yönetici kesimlerin konutlarıyla birlikte büyük cami ve çarşının yer aldığı ana merkez etrafında küçük yerleşim mahallerinde oluşan bir durum göstermektedir (Alada, 2008: 65).

Osmanlı şehrinde mahalle ve caminin yanında diğer önemli mekân sokaklardır. Osmanlı şehrinde sokaklar toplumsal yaşamın ayrılmaz parçasıdır. Örneğin konut tasarımı sokak ile olan ilişkiye dikkat edilmiştir. Bu kapsamda sokağı görmeye imkân verecek şekilde cumbalar, konut sakinlerinin sokağa hâkim olmasını sağlamıştır. Dolayısıyla Osmanlı şehrinde evler sokağın düzenine göre yapılmıştır. Sokak düzeni aynı zamanda evlerin planlanmasını, komşuluk ilişkilerini de biçimlendirmiştir (Cansever, 2016: 138)

Osmanlı ve İslam şehirlerinde çıkmaz sokaklar, toplumun temel hassasiyetlerini yansıtmaktadır (Cansever, 2016: 165). Çıkmaz sokakların insanlar arası yakınlık, dayanışma ve otokontrolü içeren mahalle kültürünü pekiştirmesi, araçların ve yabancıların girişini engellemesi gibi birçok işlevi bulunmaktadır (Mutlu, 2018: 36). Mahallelerin ardından günlük toplumsal yaşamın en önemli parçası olan çıkmaz sokakların, demokrasi ve kamusal alan işlevi üstlenmesinden ziyade mahremiyeti koruma ve güvenliği sağlama amacı bulunmaktadır.

Sosyalleşme alanı olarak yüzyıllar boyunca Osmanlı şehirlerinde meydanın yerini kışla avluları, cami avluları, külliye avluları almıştır. Cansever, Beyazıt Meydanı'ndan hareketle Osmanlı döneminde meydanların gelişimini değerlendirerek, camiler önünde gelişen meydanların insanı yönlendirmeyen bir şehir mekânı olduğunu savunmuştur. Ayrıca bu meydanların Rönesans meydanının “*şuradan girip buraya gideceksin diye emreden*” yapısından tamamen farklı olduğunu, camilere, saray kapılarına ve medreselere açılan meydanların insanı yönlendirmediğini belirtmiştir (Cansever, 2016: 111).

Cansever'in Osmanlı şehrinde camii önünde bulunan alanları meydan olarak tanımlaması, meydanı daha çok sosyalleşme ve günlük yaşamın geçirildiği alan olarak tasarlamasından kaynaklanmaktadır. Sosyalleşme ve kamusal alan oluşturan mekânların her zaman demokrasinin gelişimine imkân sağlaması mümkün olmamaktadır. Bu durum Osmanlı şehrinde ve Avrupa kentlerinde meydan olarak kabul edilen alanlardaki yapılardan da anlaşılabilir. Nitekim Avrupa kentlerindeki meydanlarda abidevi anıtlarda daha çok demokratik veya siyasal simgeler bulundukları; Osmanlı şehrinde yer alan bu anıtlar daha çok toplumun çeşme gibi temel gereksinimlerine yöneliktir.

Avrupa'da olduğu gibi kent meydanlarının demokrasi amacıyla işlevsel olarak kullanımı Türkiye'de açısından oldukça yeni bir olgudur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ardından öncelikle başkent Ankara olmak üzere kentlerde yönetsel gelişmelere paralel değişimler ortaya çıkmıştır. Cansever, bu süreç içerisinde inşa edilen meydanların şehir hayatının dışına itildiğini, vilayet ve belediye binalarıyla edilerek şehrin dört köşe yerler haline geldiğini savunmaktadır (Cansever, 2016: 112). Kılıçbay ise Osmanlı ve Batı kentlerindeki meydanların durumunu toplumsallık işlevi açısından ele almış; Batı kentinde meydan etrafında örgütlenen ekonomik ve siyasal toplumsallığın bulunduğu belirtmiştir. Osmanlı şehirlerinde ise bütünsel bir toplumsallığın üretileceği meydanların oluşmadığını, cumhuriyetle birlikte kentlerde meydanların açılmaya başlanmasının bu toplumsallığı sağlamak amacı taşıdığı ifade etmiştir (Kılıçbay, 2000: 46).

Türkiye'de işlevsel bir meydan yapısının oluşmamasının temel sebebi kentsel yaşamdaki kamusal alan anlayışıdır. Tüm vatandaşlara açık olan ve içerisinde bulunanlara ait bir temsiliyet alanı yaratan kamusal alanlar, cumhuriyetin kuruluş sürecinin ardından devlet eliyle inşa edilmeye çalışılmıştır. Türkiye'de kamusal alan tartışmaları iki eksende yürütülmektedir. Bunlardan ilki devletten bağımsız bir şekilde gelişen ve özgürlük alanı olarak kamusal alan yaklaşımıdır. Özgürlük yaklaşımı ile değerlendirilen kamusal alan daha âdemi merkezî bir yapı barındırırken; farklılıklara açık, demokratik bir amacı hedeflemektedir. Diğer bir bakış açısı ise devletle doğrudan ilişkili ve devlette ait kuralların uygulandığı alanlar olarak kamusal alanın tasarlanmasıdır. Uzun zaman boyunca cumhuriyetin temel ilke ve kurallara göre düzenlenen bu alanlar demokratik bir nitelik kazanmaktan ziyade üniter yapının korunması şeklinde gelişim göstermiştir. (Demir ve Sesli, 2007: 284-285). Türkiye'de kamusal alan üzerindeki bu iki farklı yaklaşımdan devlet tarafından düzenlenen bir kamusal alan anlayışında özellikle neo-liberal politikalar ve küreselleşme çağında değişimler yaşanmıştır.

Dünyadaki hâkim olan temel ekonomik ve sosyal yaklaşımlardan Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkenin uzak kalması düşünülemez. Özellikle 1980 sonrası neo-liberal politikaların yaygınlaşması beraberinde meydanları da etkilemiştir. Büyükşehirlerin sayısının hızla artması,

göç olgusunun boyut değiştirmesi, kentsel rantın önem kazanması ile birlikte kent meydanları demokrasinin uygulamaya geçirildiği alanlardan olma özelliğinden hızla uzaklaşmıştır. Ekonomik, kültürel, siyasal anlayış farklılıklarının arttığı kentsel yaşamda, kent sakinlerinin temel talepleri günlük yaşam ihtiyaçları ile kısıtlı kalmaktadır. Ayrıca mahalle, çarşı gibi geleneksel kamusal yaşam alanları önemini kaybetmiş; AVM, konut siteleri gibi yeni yerleşim alanları oluşmuştur. Bu durum kent meydanlarını günlük yaşamda içerisinden geçilen, miting gibi gösterilerin yapıldığı bir boşluk haline getirmiştir.

Türkiye'ye özgü bir meydan biçiminin gelişmemesine rağmen İstanbul'da *Beyazıt Meydanı* ve *Taksim Meydanı*, Ankara'da *Kızılay Meydanı* ve *Tandoğan Meydanı*, İzmir'de *Konak Meydanı* ve *Cumhuriyet Meydanı* önemli toplumsal ve siyasal olaylara ev sahipliği yapmıştır (Önder ve Akdoğan, 2002: 103). Geçmişten günümüze önemli siyasal olayların yaşandığı mekânlar olan meydanların, 2000'li yıllarda yaşanan Gezi Parkı olayları ve 15 Temmuz darbe girişimi sonrası etkisi daha da belirginleşmiştir.

Kent mekânlarının sermaye birikimi aracı haline gelmesi ve kentlerin ekonomik niteliğinin önem kazanması ile birlikte gerek dünyada gerekse de Türkiye'de mekân anlayışı büyük değişime uğramıştır. Estetik açıdan yapılarda kullanılan malzemelerin farklılaşması ve dijitalleşmenin sunduğu fırsatlar ile yeni tasarımlar ortaya çıkmıştır. Toplumsal yaşamda meydana gelen bu siyasal, sosyal ve ekonomik değişimler meydanların demokrasi mekânı olma özelliğini de kaybetmesine neden olmuştur. Kent meydanlarının yitirilen işlevini anlamak için meydanların kentlerdeki işlevlerini ve bu işlevlerin dönüşüm sürecini kapsamlı şekilde ele almak gerekmektedir.

2.Meydanların Tarihsel Gelişimi ve Kentlerdeki Önemi

Tarih boyunca içerisinde bulunulan dönemin siyasal, toplumsal, mekânsal ve sanatsal anlayışına göre meydanlar çeşitli özellikler kazanmıştır. Meydanların en işlevsel kullanımı ise Yunan ve Roma kentlerinde karşımıza çıkmaktadır. Yunanlılar ve Romalılar kent meydanlarını toplanıp, birlikte tartışacakları mekânlar olarak kullanmışlardır. Bu sebeple meydanlarda yüksek konumlu bir yetkilinin ya da halk sözcüsünün konuşmasını yapabileceği bir kürsü bulunmuştur (Kaftancı, 2000: 20).

Avrupa'da meydanların tarihi, Antik Yunan kentlerinden başlamaktadır. Meydanlarda insan katılımının çok olduğu ve etkinliklerin de bu ölçüde arttığı görülmektedir. Yunan kentlerinde doğal şartların, stratejik ve ekonomik koşulların etkisi ile yerlerinin belirlendiği, kentsel açık alan olarak nitelendirilen akropol ve agoralar bulunmaktadır. Akropol, Antik dönemde erişilmesi güç yüksekliklerde, kolaylıkla savunulabilen ve kralların oturduğu yer olarak kullanılmıştır. Halk ise akropolün etrafına yerleşmiştir (Aykılıç, 2015: 9).

Antik Yunan kentlerinde dini ve askeri alan olarak kent sakinlerinin toplandıkları yerler olan akropoller, ticaretin gelişmesiyle konumunu agoraya devretmiştir. Nitekim *Agora*, Yunan kentlerinde tüm fonksiyonların bir araya geldiği merkezlerdir. Yunan kent devletlerinde toplumun ortak çıkarlarına dair konuları tartışmak ve yeni konsey üyelerini belirlemek üzere konsey toplantıları agorada yapılmaktaydı. Agora vasıtasıyla bireysel talepler kamu sorunlarına, kamu sorunları da bireysel haklar ve ödevlere dönüştürülmüştür (Bauman, 2013: 18).

Forum, Roma döneminde kentin ekonomik, toplumsal ve siyasi merkezi olarak ön plana çıkmaktadır. Roma kültürünün düzenini ve disiplinini yansıtırca forum yapılarla çevrili, geometrik ve simetrik bir düzende, kolonlar, merdivenler, heykeller gibi çeşitli mimari öğeler ile donatılmıştır. Forumlar, kentin merkezinde bulunan etrafı kamu yapılarıyla çevrelenmiş açık alanlar olarak inşa edilmiştir. Halkın toplandığı, toplumsal etkinliklerin gerçekleştiği bu mekânlar, sokak ile bitişik şekilde konumlanmıştır. Forumun bir diğer önemli işlevi de içerisinde bulunan yapılarla Roma'nın gücünü ve ihtişamını vurgulamasıdır. Roma forumlarında yer alan savaşlarda zafer kazanmış komutan heykelleri bu amaca hizmet etmiştir. Ayrıca Yunan agoralarında manzara önemli bir unsurken, forumlara anıtsal bir yapı hâkimdir (Hoşkara, 2014: 11).

Batı dünyasında Ortaçağ'ın ilk yarısında kentsel yaşam kesintiye uğramıştır. Ekonomik nedenlerle kırsal hayat ön plana çıkmış, bu dönemde kentler toplumsal yaşamın vazgeçilmez unsuru olma özelliğini kaybetmiştir. Küçülerek ayakta kalan kentlerde meydanlar, kentin toplumsal odağı olma işlevini devam ettirmiştir (Kılıçbay, 2000: 42-43). Ortaçağ kentinin mekânsal yapısı incelendiğinde, mekânların toplumun yaşamını önemli ölçüde yansıttığı görülmektedir. Nitekim toplumda güç ve saygınlık sahibi olanların bu gücü ayakta tutabilmek için başvurduğu bütün simgeler meydana karşılık bulmuştur (Harvey, 2013a: 236).

Ortaçağ kentlerinde üç farklı tipte meydan bulunmaktadır. Bunlardan ilki saray veya idare binası gibi bir yapının önünde veya ileri gelenlerin evleriyle çevrili olan resmi meydanlardır. İkincisi dükkânlarla çevrili orta kısmında açık satış alanlarının, çeşmelerin ve idare binalarının bulunduğu pazar yerleridir. Ortaçağ kent meydanların üçüncü tipi ise kiliselerin önlerinde bulunan meydanlardır. Ortaçağ kentlerinde kilise kent merkezinin en önemli öğesi konumundadır. Surlarla çevrili kentin ortasında yer alan meydanların etrafında dinsel unsurlar ve yönetim binaları baskın öğelerdir (Aykılıç, 2015:15).

15. yüzyılda İtalya' da başlayan Rönesans hareketleriyle birlikte hem düşünsel hem de mimari alanda değişimler yaşanmıştır. Bu değişim kentsel mekânların tasarlanması aşamasında kendini göstermektedir. Rönesans düşüncesinin temelinde yer alan insanın kendi kaderini belirleyebileceği ve bu iradesini tanrısal düzenin bir parçası olarak ürünleriyle somutlaştırabileceği düşüncesi sanatsal ürünlere de yansımış, eserlerde matematiksel kesinlik ve mükemmellik anlayışı hâkim olmuştur. Bu dönem klasik anıtsal boyut ve şekiller ile egemenlik ve üstünlük hislerinin en üst düzeye ulaşmıştır (Çınar, 2005: 116). Meydanların Rönesans döneminde tasarımları kentlerin gereksinimine veya kullanılabilirliğine göre değil, estetik değerlere göre yapılmıştır. Bu dönemde mütevazı Ortaçağ evlerinin yerini zenginleşen kent soylularının gösterişli yapıları almıştır. Diğer yandan meydanların sayısı artarken, geometrik tasarımlar yoluyla merkeziyetçi devletin kentsel mekânda simgesi meydanlar haline gelmiştir (Vardar, 1990: 32).

17. yüzyılda ortaya çıkan Barok akımında karmaşa ve belirsizlik hâkim olmuş, estetik ve güzellik önem kazanmıştır. Kent merkezinde parklar, bahçeler ve büyük meydanlar düzenlenmiştir. Rönesans'taki katı ve kesin kuralların hâkim olduğu ideolojiye karşı olarak Barok Dönemi meydanları son derece görkemli ve gösterişli nitelikteyken; meydanlar bütün kentlilere değil seçkin sınıflara hitap etmiştir. Nitekim bu meydanlar saray avlusunun bir uzantısı haline gelmiştir. Rönesans meydanlarına göre bu dönemin meydanlarının en önemli

farklı mekânsal olarak açık olmalarıdır. 18. yüzyılda Barok bahçeleri kral ve soylulara yönelik en gözde dönemini yaşarken, halk bu durumdan rahatsız olmaya başlamış ve sadelik arayışına yönelmiştir. Bu durumun sonucunda yayılan natüralizm akımı ile doğal mekân düzenlemeleri ortaya çıkmıştır (Aykılıç, 2015: 21).

İngiltere’de başlayan Sanayi Devrimi, ekonomik ve sosyal şartların değişmesiyle birlikte Avrupa kentlerini yeniden şekillendirmiştir. Fabrikalar, demiryolları ve bakımsız konutlar kentlerde artmıştır. Yeni bir toplumsal yapı oluşmuş, bu yeni düzende kentlerde işçi sınıfını ortaya çıkarmıştır. Sanayi öncesi kentlerde dinsel ve sosyal işlevler ticaretten ön planda gelmekte, kent merkezlerine yakın olmak kentlerde saygınlık anlamına gelmektedir. Sanayi kentlerinde ise kentler sanayi ve ticaret merkezi haline gelmiş, idari ve dinsel işlevler önemini yitirmiştir. Bu değişimin mekânsal yansımasında yollar genişlemiş, yapılar yükselmiş, konut ve işyerleri arasında ayrımlar oluşmuştur (Aslanoğlu, 2000: 43). Dolayısıyla sanayi öncesi kentle sanayi kentini ayıran temel faktör teknolojidir. Teknik alanında ortaya çıkan bu değişimin yanında işçi sınıfının kentsel mekâna göçü ile birlikte toplumdaki ekonomik ve sosyal örgütlenme biçimi de değişmiştir. Bu durum zaman içerisinde işçilerin ücret talebi veya çalışma koşullarının iyileştirilmesi gibi talepleri ortaya çıkarmıştır. Siyasete katılma biçimi olarak kentsel meydanını kullanma biçimi böylece değişime uğramıştır.

Sanayi Devrimi’nin ardından modernizmin ortaya çıkışı, kentsel mekânlarda birçok önemli değişime neden olmuştur. 18. yüzyıl Aydınlanma Dönemi ile temeli atılan modernizm, 19. yüzyılda, sanayi ve teknoloji alanındaki gelişmeler ile birlikte kent yaşamında köklü dönüşümlere yol açmıştır. Modernleşme sürecinde kent, kırdan göç eden yığınların modernite deneyimi yaşadıkları yerler olmuştur. Pozitivist bir yaklaşımla, rasyonel planlamanın egemen olduğu modernizm anlayışında, bilgi ve üretim standart hale getirilmektedir (Aslanoğlu, 2000: 106). Kentlerde sermaye birikiminin yanı sıra modern kurumların da oluşumu ile birlikte kentsel yaşamın her alanı yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenleme sosyal ve ekonomik örgütlenme biçimini değiştirdiği gibi günümüz kentlerinin de özelliklerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Kentlerde betonun ve çeliğin kullanımının yaygınlaşması, otomobilin sayısının artması, ulaşım ağlarının genişlemesi modern kentin temel özellikleri arasında yer almaktadır. Böylece kentlerde hız olgusu önem kazanmış, kentsel mekân tasarımı da bu anlayış doğrultusunda inşa edilmiştir. Sanayileşmenin ve modernizmin şekillendirdiği bu yeni kent yapısı daha kozmopolit, işçilerin giderek arttığı ve örgütlendiği, çevre sorunlarının artmaya başladığı bir kent olmuştur. Kentlerde altyapı çalışmaları artmış; gaz, elektrik, su gibi günlük ihtiyacın gerektirdiği araçlar hızla kent insanının yaşamına girmeye başlamıştır. Kalabalıklaşan kent mekânlarının işlevsel olarak öneminin artmasıyla birlikte mekân alınıp, satılabilen bir yapı haline gelmiştir. Böylece kentsel rant, yeni kent sisteminin önemli bir parçası olmuştur (Sevinç, 1999: 54-59). Bu dönemin kent meydanları demokratik işlevleri farklı bir açıdan devam ettirmiştir. Nitekim Antik Yunan ve Roma’da karşılıklı kentli olanların karşılıklı olarak tartışma mekânı olan meydanlar, bu yeni dönemde farklı kesimlerin hak talepleriyle toplumsal hareketlerin başlama noktası haline gelmiştir. Siyasal işlevi güçlenen meydanlar kentte ortaya çıkan sınıfsal farklılaşmaların çatışma mekânı olmuş, uzlaşma işlevinden uzaklaşmıştır.

Kent meydanlarının işlevlerinde meydana gelen değişimlerin nedenleri arasındaki bir diğer etken küreselleşme sürecidir. Giddens, küreselleşmeyi modernliğin bir sonucu olarak tanımlamaktadır. Çünkü modernite koşullarında çok sayıda insan “*yerinden çıkarılmış*”, küreselleşmiş toplumsal ilişkilerle düzenlenen koşullarda yaşamaktadır. Giddens’a göre küreselleşme, dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması sürecidir. (Giddens, 2014: 26). Küreselleşmenin açıklanmasında iki faktör ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki dünya çapında birbiriyle bağlantılı alışveriş-mal ve insan hareketlerinin artmasıdır. Diğer bir faktör ise zihinsel kültürel süreçlerde ortaya çıkan hızlı değişim sürecidir (Aslanoğlu, 2000: 130). Bu faktörlerin her ikisi de kent meydanlarının değişim sürecini şekillendirmiştir. Nitekim zihinsel dönüşüm süreciyle kent mekânı, sermaye birikimi aracı olarak tasarlanmıştır. Tüketimi hızlandırıcı ve yönlendirici bu süreç yeni kent mekânları oluşturmuştur. Başta AVM’ler olmak üzere bu yeni mekânlar zihinsel olarak kentten kopuşun, sosyalleşmeden ziyade tüketimin teşvik edilmesine katkı sağlamıştır. Dolayısıyla küreselleşme süreci olarak nitelendiren ortak tüketim ve pazar ortamının sağlanması durumu, kent meydanlarını kentlerde kaybolan bir mekân haline getirmiştir.

Modernizme tepki olarak 1960’lı yıllarda ve daha yoğun olarak 1970’lerde doğan post-modernizmin ise kentleri yakından etkileyen bir diğer gelişmedir. Post-modernizm, modernizmin *bütünsellik anlayışı yerine parçalanmışlığı* savunmaktadır. Post-modernistler, modernizmin insanı tektipleştirdiğini ileri sürmektedir. Post-modernizm, modernizm döneminde kenti planlayan ve yönetsel olarak kontrol eden bir yaklaşım yerine, eski ve yeni olanın özgürce harmanlandığı bir kentleşme tarzı önermektedir (Sevinç, 1999: 54-59). Bütüncül bir plan anlayışına gerek kalmadığını savunan post-modernizm anlayışı liberalizm temel ilkesi olan devletin giderek küçülmesi ve sivil toplumun güçlenmesi düşüncesine benzer şekilde kentlerin üstün bir tasarımını reddetmektedir. Modern kentin insanı olumsuz etkilediği varsayımından hareketle, tek bir kent yapısını reddetmektedir.

Modernistler ve post-modernistler arasında mekâna atfedilen değer arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Modernistler mekânı toplumsal amaçlar uğruna biçimlendirilecek bir şey olarak görürken; postmodernistler için mekan estetik hedef ve ilkelere göre biçimlendirilecek, bağımsız ve özerk bir şey olarak kabul etmektedir (mimarlarodasi Ankara.org). Postmodernizmin kentlere bakışı, kentleri farklılıkların ve çeşitliliğin mekânı olarak görmesidir. Bu kapsamda modernizme yönelttiği en temel eleştiri ise bireyi baskıladığına yöneliktir. Modernizmin ilerlemeci ve kalkınmacı yaklaşımının bir sonucu olarak bu baskının ortaya çıktığını savunulmaktadır (Aslanoğlu, 2000: 107).

Kent meydanları işlevlerinde değişime neden olan gelişmelerden biri diğeri de devletlerin toprak üzerinde örgütlenme yapısına ilişkindir. Kent mekânlarının bugün ki haline gelmesinde etkili olan faktörlerden biri kapitalizm ise bir diğeri ulus-devletlerdir (Giddens, 2014: 67). Ulus-devletlerin gelişimi ile birlikte kamusal alanın merkezi otorite tarafından biçimlendirilmesi nedeniyle merkezi ve adem-i merkezi yönetim sistemleri tartışmaları önem kazanmıştır. Ulus-devletler çağında merkezi hükümetin otoritesini korumak ve belli sınırlar içerisinde gücünü devam ettirebilmek için tüm alanları kontrol eden bir yönetim anlayışını benimsenmiştir. Bu durum sokakların ve meydanların denetim altında tutulması, merkezi otoritenin gücünün istikrarlı bir şekilde korunmasına yönelik önlemleri beraberinde getirmiştir.

Mısır kentinde mistik, Roma kentinde askeri, Yunan kentinde sosyal düzen esasına göre kurulan yerleşimlerde olduğu gibi farklı dönemlerde kentsel mekânın özelliklerinde belirgin hale gelen unsurlar değişmiştir. Antik Yunan'da pazar yeri, toplanma yeri, gibi her zaman bir ya da birkaç fonksiyonu bulunan meydanlar, kentin kültürünü ve görkemini simgelerken; kapalı, kale içi Ortaçağ kentlerinin meydanları dar sokaklara ulaşılan toplanma, buluşma mekânlarıdır (Önder ve Aklanoğlu, 2002: 98). Dolayısıyla dönemin düşünsel özellikleri kentsel mekânın tasarımını doğrudan etkilemiştir.

Kapitalizm öncesi toplumlarda kent mekânı her şeyden önce siyasi güç ve kontrol mekânlarıdır. Ancak kent mekânının giderek ticari işlevleri üstlenmesiyle birlikte bu tür mekânlar siyasi ve ideolojik işlevlerin ötesinde ekonomik anlamda önemli hale gelmiştir. Dolayısıyla meydanların geçirdiği dönüşüm sürecinde asıl kırılma kapitalist kentin gelişimiyle olmuştur (Bilgehan, 2006: 74). Doğunun ve Antik Dönem'in şehri esasen politikken; Ortaçağ şehri ise ticaret, zanaatkarlık ve bankacılık şehirdir (Lefebvre, 2016: 21). Bu nedenle kentlerin ekonomik bir mekân olarak algılanması Ortaçağ kenti ile gelişmiş, kapitalizm sonrası en üst seviyeye ulaşmıştır. Kentlerde sınıfsal olarak farklılaşmalar artmış ve örgütlenme biçimde değişimlerin olmuştur.

Makale kapsamında meydanların değişimine neden olan etkenler arasında neo-liberal politikalara odaklanılmıştır. Özellikle 1980 sonrası tüm alanlardaki politikaların temel düşünce yapısını oluşturan neo-liberalizm, küreselleşme ve post-modernizm gibi diğer yaklaşımların düşüncelerini somut politikalara dönüştürmüştür

3. Meydanların Yitirilen İşlevleri

Dünyada yaşanan sosyal, siyasi ve ekonomik dönüşümler, kentsel mekânların yeni işlevlerini ortaya çıkarmaktadır. Örneğin Ortaçağ Avrupası'nda otoriteye meydan okuyan insanlar meydanlarda cezalandırılmış, idam ve kırbaç gibi cezalar buralarda uygulanmıştır. Bugün ise meydanlar bu işlevinden oldukça uzaklaşmıştır. Günümüzde kent meydanları geçmişe göre üstlendiği siyasi işlevi yerine getirememektedir. Dünyanın birçok kentindeki meydanlar ekonominin belirleyiciliği altında kentlerin *yaşayan* mekânları olma özelliğini yitirmektedir. Ayrıca kentin kimliğini yansıtacak yeni mekânlar da oluşturulamamaktadır. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı meydanları günümüzde kentsel mekânların farklılaşan işlevleriyle yeniden ele almak gerekmektedir (Altınçelik, 2014: 132).

Kamusal alanın ve meydanların işlevlerinde ortaya çıkan değişimi anlamak için kapitalizmin kural ve uygulamaları sonucunda dönüşen birey ve kent arasındaki ilişkiyi incelemek gerekmektedir. Boockcin'e göre, günümüzde kentle olan ilişkilerimiz faydacı maddi gereksinimlerimize göre şekillenmektedir. Kent sakinlerinin, kente ilişkin taleplerini yolların yapılması, çöplerin toplanması, çevrenin fiziksel olarak düzenli olması, konut güvenliğinin sağlanması gibi gündelik gereksinimleri kolaylaştırmaya yöneliktir. Bu nedenle kent ve demokrasi arasındaki ilişkide kapitalizm ve modernizm sonrası kırılmalar yaşanmıştır (Bookchin, 1999: 35).²

² Kent ve demokrasi arayışında kent hakkı kavramını incelemek gerekmektedir. Kent hakkı, bireylerin somut gereksinimleri üzerinden kentsel yaşamı kolaylaştıracak taleplerden daha genel düzeyde kentlilik bilinci ve kent-

Kapitalizm ile birlikte büyüyen eşitsizlik koşullarında kentlerde ayrışmaların önü açılmıştır. Başta yoksullar olmak üzere, kentte yaşayan farklı kesimler ilişkisiz ve ayrı yeni yerleşim alanlarında birbirinden habersiz bir şekilde yaşamlarına devam etmektedir. Bu mekânsal ayırım beraberinde toplumsal ayırımı getirmekte, böylece şehirlerde ayrık gettolar oluşturmaktadır (Alada, 2007: 28). Böylece toplumun ortak bir düşünce yapısının oluşumu ekonomik düzenle engellenmiştir.

Kent mekânlarının ekonominin belirleyiciliği ile değişiminde farklı teoriler bulunmaktadır. Harvey sermayenin kentleşmesi sürecine değinirken, mekânı kapitalist üretim ilişkileri ile açıklamaktadır. Harvey'e göre kapitalizm gelişimiyle zaman, mekânı içine alarak tahrip etmiştir (Aslanoğlu, 2000: 106- 108). Lefebvre ise kentsel mekânın değişimini kullanım ve mübadele değeri ile açıklamıştır. Kullanım değeri olarak şehir hayatı, kentsellik kent zamanını kast ederken, mübadele değeri olarak alınıp satılan mekânlar, ürünlerin malların yerlerin ve işaretlerin tüketimini ifade etmiştir (Lefebvre, 2016: 44-45). Dolayısıyla gerek sermayenin kentleşmesi gerekse de kentlerin mübadele değerinin önem kazanması kent ve demokrasi ilişkisini koparmıştır.

Şehirciliğin belli başlı bir mübadele değeri haline geldiği, ticaret merkezlerinin yanında ayrıcalıklı tüketim merkezleri ile de şehirlerin yeni misyonlar üstlendiğini savunan Lefebvre, mübadele değeri ve sanayileşme yoluyla metanın genelleşmesiyle kullanım değerinin yok olduğunu belirtmektedir. Lefebvre'ye göre kapitalist gelişme içinde sermaye mekânı bir meta haline getirmiştir. Kent kaynaklı modern kapitalist üretime dönüşüm sürecini Lefebvre *Kentsel Devrim* olarak tanımlamıştır (Aslanoğlu, 2000: 66-72).

Kent mekânında ekonominin belirleyiciliği yani kapitalist kentin gelişimi aynı zamanda kamusal alan ve demokrasi ilişkisinde de dönüşümlere neden olmuştur. Nitekim kamusal mekânların siyasi amaçlar için kullanımı zaman içerisinde değişime uğramıştır. Ektiren'e göre, Batı demokrasisinde kamusal alanlar öncelikle adaletin arandığı yerlerken, sonraki dönemlerde siyasal bir anlam kazanarak iktidarların güç paylaşımı haline gelmiştir (Ektiren, 2017: 246). Bu nedenle kamusal mekân üretiminin hangi yoldan, kim tarafından ve kimin çıkarları doğrultusunda denetleneceğine dair bir mücadele her zaman süre gelmiştir. Nitekim kentin kamusal mekânları devletin gücü ve kamu yönetimiyle ilgili bir mesele olarak kabul edilmiştir (Harvey, 2013b: 125).

Günümüz kapitalist kentlerinde kamusal alanlar yerini bireysel ihtiyaçları ön plana olduğu mekânlara bırakmıştır. Bunun sonucunda meydanlar geçmişte üstlendiği kentsel siyaset için ana mekânlar olma konumunda uzaklaşmıştır.³ Demokrasi ve adalet arayışı ile toplanma

kültürüne ilişkin, kent yönetimine katılmayı da kapsayan bir konudur. Kent hakkı kavramına ilişkin detaylı bilgi için bkz: Lefebvre, H. (2016). Şehir Hakkı, Işık Ergüden (çev.), İstanbul, Sel Yayıncılık.

³ Dünyada birçok ülkede kent meydanları simge haline gelmiştir. 1968' de öğrenci ayaklanmasının başladığı Paris'deki Place de la Concorde Meydanı, 1917'de Bolşevikleri iktidara getiren Ekim Devrimi'yle simgeleşen St. Petersburg'daki Saray Meydanı, Moskova'daki Kızıl Meydan, Eski Küba lideri Fidel Castro'nun Havana'da bir milyon kişiye hitap ettiği Devrim Meydanı, Pekin ve Kuzey Kore'deki Pyongyang Meydanı, İngiltere'de 1990'da Margaret Thatcher liderliğindeki Muhafazakâr Parti hükümetinin getirdiği kelle vergisine duyulan öfke sonucunda büyük protestoların yapıldığı Trafalgar Meydanı (BBC, 2015), Mısır' da otuz yıllık Hüsnü Mübarek rejimine son veren halk devriminin sembolü olan Tahrir Meydanı (Anadolu Ajansı, 2017) bu meydanlara örnek verilebilir. Son yıllardaki Türkiye'deki gelişmelere baktığımızda ise 15 Temmuz 2016'da yapılan darbe girişimin önlenmesi ve sonrasındaki süreçte kent meydanları aktif olarak kullanılmıştır. Nitekim meydanlarda "*Demokrasi Nöbetleri*"

mekânları olarak ortaya çıkan meydanlar günümüz kentlerinde yerlerini George Ritzer tarafından *tüketim tapınakları* olarak adlandırılan alışveriş merkezlerine bırakmıştır. Temel ihtiyaçların hızlı ve toplu bir şekilde karşılanabildiği bu yeni mekânlar ekonomik yapıdaki dönüşümün yanında sosyal bir değişime de yol açmıştır. Kentte yaşayan bireylerin kentte olan aidiyet hissi de böylece farklılaşmıştır

Neo-liberal politikaların kent meydanlarında ortaya çıkardığı değişimleri incelediğimizde ise diğer tüm nedenlerin birleşimin ve politika doğrudan yansıması ile karşılaşmaktadır. Örneğin, neo-liberal politikalar küreselleşmenin en iyi uygulama alanlarından birisi olarak kentleri hedeflemiştir. Bu bağlamda devletin rolü yeniden tanımlanmış, devletin piyasanın önünü açması ve riskleri ortadan kaldırmaya yönelik yapısal reformları yapması öngörülmüştür (Mutlu, 2017: 2).

Neo-liberalizmin güçlenip gelişmiş kapitalist devletlerde kamu politikası haline gelmesi 1979 yılında ABD ve Britanya'da olmuştur (Harvey, 2017: 30). IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşların uygulamaları tüm dünya üzerinde neo-liberalizm, hâkim politik-ekonomik anlayış haline gelmiştir. Her alanda yaygınlaşan neoliberal politikaların en temel hedefi devletin rolünün azaltılmasıdır (Bahçeci, 2017: 37).

1980 sonrası ulusal ve uluslararası alanda yaşanan sermaye odaklı değişim, kentlerde ekonomik, toplumsal, yönetsel alanda var olan sorunlara yeni boyut kazandırmıştır (Kırbaş, 2017: 58). Neoliberal politikaların etkili olduğu bu yeni sorunlar, yerelleşme ve özelleştirmeler ile giderilmeye çalışılmıştır. Böylece kentlerde kamu hizmeti olarak belirlenen alanlar kamu işletmeciliği mantığıyla yeniden düzenlenmiştir. Bu durum şehirleri ekonomik birer araç olarak görme yaklaşımını beraberinde getirmiştir (Mutlu, 2017: 14). Kent meydanları işletme mantığıyla düzenlemelerden etkilenmiş, ya kent içerisinde tamamen görünürlüğüne kaybetmiş ya da geniş boşluklar halinde kentlerde işlevsiz bir şekilde varlıklarını devam ettirmiştir.

Kırbaş tarafından da belirtildiği gibi kentler neoliberal politikalar ile birlikte kentsel projeler, kentsel girişimciler, yüklenici firmalar, arsa spekülörleri, bankalar ve şirketler yani sermaye grupları için yeniden üretilecek bir meta haline gelmiştir (Kırbaş, 2017: 28). Kentlerde rant odaklı mekansal düzenleme, bireysel çıkarların ön planda olduğu kentsel projeler, kentleri marka haline getirmek amacıyla yapılan rekabetler yaygınlaşmıştır (Uğurlu, 2013: 7). Kente dair tüm bu yeni yaklaşımlar, mekânı tüketilebilen, ait duymak yerine alınıp satılabilen bir nesne halini getirmiştir. Böylece kentli bireyin kente olan aidiyeti tarih, kültür, gelenek gibi soyut anlamlardan kopuş sadece kazanç ve tüketim değeri ile değerlendirilmiştir.

Neo-liberal politikaların kentsel rantı böylesine önemli hale getirmesi ile birlikte kentler genişlemiş, yeni kent merkezleri oluşmuştur. Böylece kentler getiri esaslı planlamalar ile birikimi artırmanın aracı haline gelmiştir. Bunun yanında artan nüfus nedeniyle taşıt sayısının çoğalmasına paralel olarak kentlerde yayaların kullanımına ayrılan yollar, meydanlar, kaldırımlar otomobiller tarafından işgal edilmiştir. Böylece kentin merkezinde yer alan meydan ya konutlar ya da taşıtlarla işlevsiz hale gelmiştir. Neo-liberalizmin ekonomik ve sosyal alanlardaki etkisi kent meydanlarının işlevselliği de yansımıştır. Tıpkı post-modernizm

tutulmuştur (Vatan, 2016). 2013'te İstanbul'daki Gezi Parkı'na Topçu Kışlası'nı yeniden yapmak için başlatılan inşaat çalışmalarını protesto etmek amacıyla düzenlenen ve daha sonra Türkiye'nin birçok noktasına yayılan eylemlerde de en önemli mekân meydanlar olmuştur (BBC,2018).

bireyselliği ve parçalanmışlığı savunmasında olduğu gibi neo-liberal politikalarda kentlerde bireyciliği teşvik etmiştir. Kent meydanları bireyler talepleri ortak kamusal taleplere dönüştürememiştir.

Neo-liberal politikalar toplumun ve ekonominin devlet düzenlemelerinden kurtulması, kamusal ihtiyaçların karşıladığı bir kent modelinden ziyade kişilerin ihtiyaçlarına yönelik politikaların uygulandığı, sermayenin birikimi ve sermaye sahiplerinin taleplerine yönelik şehirlerin planlandığı bir düşünceyi savunmaktadır. Bu politikaların etkisiyle birlikte kent mekânlarında kamusal alanların giderek azalmakta, kentsel alanlarda dengesizlik ve eşitsizliklerin hızla artmakta, kentte ait olmak, hemşehrilik, kent hakkı, kent kimliği gibi kavramlar yeniden tartışılmaktadır

Her ne kadar kent meydanları siyasal işlevlerini geçmişe göre kaybetse de, siyaset halen bir mekâna ihtiyaç duymaktadır. Çünkü siyasetteki mücadelede yer alan insan kaynağı ve araçlar büyük ölçüde mekândan devşirilmektedir (Tarlak, 2014: 11). Toplumsal bellekte yer edinen olaylar meydanlarla simgeleşerek ülke tarihinde birer simge olarak kalmaktadır. Bu nedenle de iktidarlar, meydanları kendi ideolojilerinin birer yansıması olarak kullanmaktadır (Tarlak, 2014: 12) Harvey, *Asi Şehirler* kitabında bu yansımayı şu şekilde özetlemiştir:

Şehrin merkezinde iktidarın ağırlığının yoğun olarak hissedildiği bir kamusal mekânı, park veya meydanı alıp bu mekâna insan bedenlerini yerleştirerek kamusal alanı siyasi bir müşterek alana çevirmek, bu iktidarın ne yaptığı ve onun erişimine karşı koymanın en iyi yolu hakkında açık bir tartışma mekânına. Kahire'nin Tahrir Meydanı'nda sürmekte olan asil mücadelede yeniden yaşam bulan bu taktik dünyaya yayılmış durumdadır (Madrid'de Puerta del Sol, Atina'da Sintagma Meydanı ve şimdi de Londra Aziz Paul Katedrali'nin dışındaki merdivenler ve tabii Wall Street'in kendisi). Bu da bize kamusal alanda toplanan bedenlerin kolektif gücünün, diğer bütün erişim araçları tıkanmış olduğunda dahi, hâlâ en etkili muhalefet aracı olduğunu gösteriyor. Tahrir Meydanı'nın dünyaya gösterdiği şey apaçık bir hakikatti: Asıl önemli olan Twitter veya Facebook'taki duygusal gevezelik değil, sokağa ve meydana çıkan bedenlerdir (Harvey, 2013b: 223).

Makale kapsamında her ne kadar işlevsel olarak meydana gelen değişim ele alınsa da, tasarım açısından meydanların artık belirgin bir bina ya da anıt içermediği görülmektedir. Çünkü mekânda simgesel olarak bir anlam içeren bu yapıların oluşum süreçleri bugünün kentlerinde yaşanmamaktadır. Meydanlar yurttaşların bir araya gelerek ortak eylem üretme işlevini stadyum, alışveriş merkezi, toplantı salonları gibi sadece fiziksel olarak bir araya gelinen yeni mekânlara bırakmıştır. Bu durum sadece fiziksel bir ortam değişimi oluşturmamış, aynı zamanda düşünsel bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir.

SONUÇ

Uluslararası krizlerin derinleştiği, toplumsal hareketlerin arttığı bir siyasal ortam dünyada belirgin hale gelmiştir. İletişim ve ulaşım imkânlarının yaygınlaştığı bu dönemde iç savaşlar, ekonomik krizler, siyasal devrimler bir bölgeden dünyaya yayılmakta, ülkelerin siyasal rejimlerinin değişmesine neden olmaktadır. Bu dönemde yerel değişimler hızla küresel etkiler yaratmaktadır. Meydanlar ise bu hareketlerin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Geniş kitleler kamuoyunda yer edinebilmek, otoriteler üzerinde baskı yaratarak amaçlarına ulaşabilmek için kent meydanlarını etkin olarak kullanmaktadır. Bu bakımdan meydanlar adeta farklı görüşlerin savunma mekânları olmuştur.

Bireylerin ortak eylem üretme, kente dair konularda kamusal bir tepki oluşturması kent ve demokrasi ilişkisinin temel meselesidir. Bu makalede kent ve demokrasi ilişkisi, meydanların değişen işlevlerinden hareketle açıklanmaya çalışılmıştır. Geçmişten günümüze meydanlar, resmi törenler, miting, yürüyüş, sergi, konser, fuar vb. amaçlar için kullanılmıştır. Ayrıca meydanlar kent halkının buluşma yeri, birbirleriyle kentteki olayları paylaşarak kamusal bilincin oluşmasını sağlayan çok amaçlı kullanım mekânlarıdır. Kent ve ülke siyaseti için oldukça önemli işleve sahip olan meydanlar, bugün araçlar tarafından yoğun trafikle işgal edilerek, geçmişteki kullanım anlamlarını ve amaçlarını yitirmiştir.

Kentsel mekânlar, mekânı kullananların kültürel birikimlerini paylaştığı ve birbirleriyle etkileşimleri sonucu kentli olma deneyimini kazandığı yerlerdir. Küreselleşme ve teknolojik değişimlerle birlikte dünyada hızlı dönüşümler yaşanmaktadır. Kentsel mekânlar bu dönüşümlerden yakından etkilenmektedir. Bir bölgede başlayan toplumsal hareketlilik hızla başka bir bölgeye yayılmaktadır. Siyasal ve toplumsal gelişmeler rejimleri değiştirmekte, iktidarlara son vermektedir. Dünyanın birçok bölgesinde iç savaşlar ve yıllarca süren kargaşa ortamı devam etmektedir. Yakın siyasi tarihimizde bu gelişmelere birçok örnek bulunmaktadır. İşte bu krizlerin başlangıç noktası meydanlardaki hareketlilik ile olmaktadır.

Toplumsal hareketler, meydanlardan başlayarak bireylerin politik kimliğini kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Diğer yandan meydanlar bireylerin ortak eylem ve düşünce biçimi kazanılmasını da sağlamıştır. Fakat küreselleşme ve modernizm sonrası bu ortaklık yerini bireysel ve parçalı bir toplumsal yapıya bırakmıştır. Bugün gelişen teknoloji ve haberleşme imkânları toplumsal olarak birlikte olma duygusunu sosyal medya üzerinden gerçekleştirmektedir.

Günümüzde bireylerin bir araya geldikleri ve ihtiyaçlarını karşıladıkları ana yerlerin başında AVM'ler gelmektedir. Fakat bu mekânların tüketime odaklı olması nedeniyle bireylerin sadece fiziksel olarak bir arada olmasını sağlamış, ortak düşünce ve eylem biçiminin oluşmasına katkı sunmamıştır. Diğer yandan AVM'lerin özellikle kent merkezi dışına yapılması kent merkezinin ticaretin ve sosyalleşme işlevinden kent merkezinin dışına itmiştir.

Mekândan bağımsız bir demokrasi arayışı düşünülemez. Demokrasinin işler kılınmasında bireylerin sosyal ve fiziksel yaşamında değişikliklere yol açan kentler, tarih boyunca önemli demokrasi mekânlarına sahip olmuştur. Kentlerde demokrasinin uygulamaları hayata geçirildiği önemli mekânlarından biri de meydanlardır. Bu nedenle meydanların demokratik özelliklerini kaybetmesi yerine teknolojinin de sağladığı imkânlarla demokrasi seviyesinin yükseltilmesi gerekmektedir. Bu durum sadece kent yönetimine katılım veya dönemsel olaylar verilen tepkiler ile kısıtlı kalan bir demokrasi anlayışı değildir. Meydanların demokrasi işlevi kent hakkına sahip çıkan, kültürel ve tarihsel birikimi koruyan politikalarla daha işler hale gelecektir.

Makale kapsamında kapitalizm, ulus-devletleri gelişimi, modernizm, küreselleşme ve post-modernizm gibi düşüncelerin kent mekânlarına etkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Neo-liberal politikaların kentlere ve kent meydanlarına etkisi ise daha detaylı incelenmiştir. Çünkü özellikle 1980'den sonra dünya genelinde kabul gören neo-liberal politikalar kent meydanlarının demokrasi işlevinden kopmasından en somut uygulamaları hayata geçirmiştir. Kamusal ihtiyaçların karşıladığı bir kent modelinden ziyade bireylerin, tüzel kişilerin

taleplerine yönelik bir anlayışı benimseyen neo-liberal politikalar, kentleri yeniden şekillendirmektedir. Sermaye sahiplerinin talepleri doğrultusunda planlanan kentlerde kamusal alanlar giderek azalmakta, toplumun farklı kesimlerinin kullandığı mekânlar hızla özelleştirmeler sonucu devredilmektedir.

Tüm bu gelişmeler düşünüldüğünde, meydanların ortak düşünce ve eylem alanları sağlama işlevlerinin canlandırılması için bireysel tüketime odaklanan planlama anlayışı yerine birlikteliği yansıtacak stratejilere ihtiyaç duyulmaktadır. Meydanlar, toplumun farklı kesimlerinin gündelik hayatta kente dair sorunları paylaşabileceği alanlar haline getirilmelidir. Bu düzenlemeler yapılırken yeni tasarım anlayışları ve toplumun ihtiyaçları göz önüne alınmalı, teknolojinin getirmiş olduğu imkânlardan faydalanılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Alada, A. B. (2007). “Küreselleşen Şehrin “Geleneksel Mahallesi’ne” Reddiye” *Kent ve Politika Antik Kentten Dünya Kentine*, Ayşegül Mengi (edt.). İstanbul: İmge Yayınları, s. 27-45.
- Alada, B. A. (2008) *Osmanlı Şehrinde Mahalle*, İstanbul, Sümer Kitapevi.
- Altınçekiç, S. vd., (2014). “Tarihsel Süreç İçinde Kent Kimliğinin Mekânsal Kalite Değerlendirmesi Üzerine Bir Araştırma (Taksim Meydanı)”. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 15(2). s. 132-148.
- Aslan, D. (2014). “Kent ve Meydanlar”. *İTÜ Vakıf Dergisi*, 63. s. 20-24.
- Aslanoğlu, R.A. (2000). *Kent, Kimlik ve Kürselleşme*, Bursa: Ezgi Kitapevi.
- Aykılıç, B. (2015). *Kentsel Mekânlar Olarak Meydanlar* (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bahçeci, H. I. (2017). Neoliberalizmin Kentsel Mekândaki Tezahürü Olarak Kentsel Dönüşüm, *Journal Of International Management, Educational And Economics Perspectives*, 5(1). s.36-47.
- Bauman, Z. (2013). *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik*, F. Dorul Ergun (çev.), İstanbul: Say Yayınları.
- Bilgehan, G. (2006). “*Kentsel Meydanların Dönüşümü*”, (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bookchin, M. (1999). *Kentsiz Kentleşme Yurttaşlığın Çöküşü ve Yükselişi*, Burak Özyalçın (çev). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cansever, T. (2016). *Osmanlı Şehri*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Çınar, S. (2005). “Meydanlardaki Tarihi Değişimler ve Günümüze Yansımaları”, *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 55(1). s. 113-121.
- Demir, Ş. ve Sesli, M. (2007). Kamusal Alan (Türkiye’de Kamusal Alan Kavramlaştırılmasının Muhtevası: Tektopluluk mi, Çoğulculuk mu?), *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 1, s.273-292.
- Ektiren, M. T. (2017). “Kent Meydanlarının Kent Kimliği İle İlişkisi”, *Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi* 10(2), s. 240-254.
- Erdönmez, E. (2014). “Kamusal Alanların Biçimlenmesi”, *İTÜ Vakıf Dergisi*, 63. s. 14-19.
- Erdönmez, M. ve Akaçık, A. (2005), “Kamusal Kent Mekânlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri”, *YTÜ Mimarlık Fakültesi E- Dergi*. 1(1), s. 67- 87.
- Giddens, A. (2014). *Modernliğin sonuçları*, (çev. Ersin Kuşdil) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harvey, D. (2013b). *Asi Şehirler Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru*, Ayşe Deniz Temiz (çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- İnalcık, H. ve Arı, B. (2005). “Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalcık’ın Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(6). s.27-56.
- İnceoğlu, M. ve Aytuğ A. (2009). “Kentsel Mekânda Kalite Kavramı”, *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E- Dergisi*, 4(3). s. 131-146.
- Kaftancı, G. (2000). “Avrupa’dan Örneklerle Meydan Kavramına Bir Yaklaşım”, *Ege Mimarlık Dergisi*, 34. s. 20-21.
- Keleş, R. (1989). *Kent Bilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İmge Yayınevi.
- Kılıçbay, M. A.(2000). *Şehirler ve Kentler*, Ankara: İmge Yayınları
- Kırbaş, F. U. (2017). “Neoliberalizmin Kent Üzerindeki Sosyo-Mekânsal Etkisi: Ankara Örneği”, (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Kent ve Çevre Bilimleri) Anabilim Dalı. Ankara.
- Lefebvre, H. (2016). *Şehir Hakkı*, (çev. Işık Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık,
- Mutlu, A. (2018). “Çıkılmaz Sokak Kent Kültürü”, *Toki Haber Dergisi*, 100. s.36- 38.
- Mutlu, A. (2017). “Neoliberalizm ve Kentleşme: Dün, Bugün ve Gelecek”, *Kentsel Politikalar, Uluslararası Kentsel Politikalar Konferansı*, KKTC.

- Önal, Ş. (2014). “Kentsel Kamusal Mekânların Şahı Meydanlar”, *İTÜ Vakıf Dergisi*, 63, s. 9- 13.
- Önder, S. ve Aklanoğlu, F. (2002). “Kentsel Açık Mekân Olarak Meydanların İrdelenmesi”, *Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 16(29), s. 96-106.
- Özer, N. ve Ayten, A. (2005). “Kamusal Odak Olarak Kent Meydanları”, *Planlama Dergisi*, 3, s. 96-103.
- Sevinç, M. (1999). “Postmodernizm ve Kent”, *Birikim Dergisi*, 124. s.54-59.
- Şavklı, F ve Yılmaz, T. (2013). “Kent Meydanı Kullanım Nedenlerinin Antalya Cumhuriyet Meydanı Örneğinde İrdelenmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 14, s. 138-142.
- Tapan, M. (2014). “Meydanlar Üzerine Bazı Notlar ve Taksim Meydanı”, *İTÜ Vakıf Dergisi*, 63. s. 25-27.
- Tarlak, S. (2014). *Mekân meselesine Bir Giriş*, (s.11- 29), Merrifield, A. vd., *Mekan Meselesi*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Uğurlu, Ö. (2013). “Neoliberal Politikalar Ekseninde Türkiye’de Kentsel Mekanın Yeniden Üretimi”. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 47. s.2-12.
- Uzunçarşılı, C. (2011). “Kent Hakkı Yeniden Hayat Bulurken”, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 9 (36), s. 31-55.
- Vardar, A. (1990). “Meydansız Kentler”, *Planlama Dergisi*, 8. s. 30-42.

Çevrimiçi Bağlantılar:

- Anadolu Ajansı, “Mısır Devriminin Sessiz Tanığı: Tahrir Meydanı”, Çevrimiçi Bağlantı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/-mısır-devriminin-sessiz-tanigi-tahrirmeydani/734818>, Erişim Tarihi: 29.09.2018.
- Bbc, “Gezi Parkı Eylemleri Protestolarda Gün Gün Neler Yaşandı”, Çevrimiçi Bağlantı: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-44304326>, Erişim Tarihi: 20.09.2018.
- Bbc, “Protesto Merkezleri Olarak Meydanların Tarihi”, Çevrimiçi Bağlantı: http://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2015/01/150106_vert_cul_meydanlar, Erişim Tarihi: 29.09.02
- Gazete Vatan, “Meydanlarda Demokrasi Nöbeti Sürüyor”, Çevrimiçi Bağlantı: <http://www.gazetevatan.com/meydanlarda-demokrasi-nobeti-suruyor-973921gundem/>. Erişim Tarihi: 20.09.2018.
- Mimarlar Odası, “Postmodernizm, Mekan ve Kent Tasarımı Üzerine”, <http://www.mimarlarodasiankara.org/dosya/POST.pdf>. Erişim Tarihi: 21.02.2020